

Byrommene

- Byrommenes betydning ... 100
- Byrommenes elementer og utforming ... 102
- Registreringer, analyser og planlegging ... 108

Litteratur

- Gode steder. 36 eksempler. Miljøverndepartementet 1999. T-1264. 95 s, ill.
- Gode byrom. Verktøykasse for møtesteder i byer og tettsteder. Av Ola Bettum og Peter Butenschön. Norsk form 1997. ill. Norske eksempler.
- Utendørs reklame. Retningslinjer for utendørs skilting og reklame med forslag til kommunale normalvedtekter. Miljøverndepartementet 1995. T-1087. 36 s, ill.
- Barn og planlegging. Miljøverndepartementet 1995. Rundskriv T –1/95. 22 s. (Opptrykk T-4/98).
- Byens liv, gaten som sosial arena. Rikt illustrerte rapporter fra studier av 27 gater og plasser i fire norske byer: Hamar. Av Ingrid Sætre, Terje V. Fordal, Einar Lillebye. Statens vegvesen 1997. 54 s, ill. Bergen. Av Anna Wathne, Cecilie Bjørlykke, Einar Lillebye. Statens vegvesen 1998. 60 s, ill. Trondheim. Av Henning Lervåg, Anne Skolmli, Einar Lillebye. Statens vegvesen 1997. 54 s, ill. Oslo. Av Ola Bettum, Einar Lillebye. Statens vegvesen 1998. 62 s, ill.
- Handelens ansikt. Retningslinjer for utendørs profilering. Norsk form 1998. 48 s.
- Livet mellem husene. Udeaktiviteter og udemiljøer. Av Jan Gehl. Arkitektens Forlag København 1987. 192 s, ill. Gjenopptrykk av innsiktsfull og stimulerende, internasjonalt anerkjent fagbok.
- Bedre byrum. Idékatalog og eksempelsamling. Av Jan Gehl m.fl. Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr. 40, 1992. 88 s, ill. Tallrike pedagogiske eksempler fra Danmark.
- Byens rum – byens liv. Jan Gehl og Lars Gemzøe. Arkitektens Forlag København 1996. 96 s. Rikt og pedagogisk illustrerte analyser av samspill mellom fysisk tilrettelegging og bruken av bysentrum, blant annet i København, og andre byer, inklusive Oslo.

T-publikasjoner kan bestilles fra Statens forurensningstilsyn tlf: 22 57 34 00, faks: 22 67 67 06, <http://www.sft.no/skjema.html>

Publikasjoner fra Miljøverndepartementet ligger også på internettadressen <http://www.miljo.no>

Byrommenes betydning

Byrommene – arealene mellom husene – er det viktigste felleselementet i byen. Deres utforming, innhold og bruk har derfor alltid stått i fokus ved planlegging og bygging av bymessig bebyggelse. Med bilens framvekst fikk dette arbeidet en ny, stor utfordring. Men snart kom en i gang med å motarbeide biltrafikkens ødeleggelser av byens gater og plasser. Byrommene skulle gjenerobres for trygg ferdsel, for lek og opphold og de første gågater og gatetun så dagens lys. De siste 30–40 årene har det vært arbeidet mer eller mindre systematisk med trafikkreguleringer og forbedringer av byrommene i bysentrene. Mange byer viser seg nå fram som inspirerende forbilder, særlig i Danmark, Tyskland, Nørland og Frankrike, men også historiske byer i mange andre land. Med tida er det opparbeidet mye kunnskap når det gjelder utforming og istandsetting av byens gater og torg som også er nedfelt i bøker og tidsskriftartikler. Det er derfor mulig å hente kunnskap, idéer og inspirasjon både ved å besøke byer og bruke bøker, tidsskrifter og eksempelsamlinger.

Kjennetegn ved de gode byrom

Byrommene er torgene, plassene, parkene, gatene, smugene, trappene og kaiene – byens viktigste felles sentrumsområder.

Gode byrom danner rammen om liv og aktivitet. De innbyr til opphold og frister til å gå til fots til butikker, til jobb eller skole. Man venter gjerne litt på bussen på

en trivelig holdeplass. Gode byrom innbyr også til å spasere, se på livet, nyte våren, opptre, gjøgle, musisere og leke seg. Gode byrom tiltrekker seg folk av alle slag og folk trekker mer folk. Gode byrom er en uatskillelig del av et levende sentrum.

Gode byrom innbyr også til investeringer i sentrum. Handel og næringsaktivitet har store fordeler av trivelige gågater. Etterspørsel etter sentrumsboliger nær parkområder, sjøen eller elva er stor, og prisene økende.

Kvaliteten på byrommene trues fra flere hold

Veksten i biltrafikken har mye av skylden for at opplevelsene og kvalitetene i byens rom gradvis ble redusert, eller helt ødelagt. Høy andel av motortrafikk i bygatene skaper støy og utslipp, og øker faren for ulykker. Dette medfører utrygghet, helsefare og stor slitasje på gate- og byrom samt fasader. Et slikt sentrum innbyr ikke til opphold.

Trafikksaneringer og bygging av parkeringshus kan fjerne en del biler fra de mest sentrale og viktige byrom, men ofte blir dette enkeltstående tiltak som ikke inngår i en helhet.

Saneringer og nybygg med store skalaendringer uten hensyn til bystruktur og stedets særegne historiske kvaliteter har sprengt mange vakre bymiljøer. Også ubetenksom bruk av materialer og fargevalg forringer kvaliteten. Den senere tids fokusering på

Det gode byrom er rammen om byens liv og inspirerer til mange slags aktiviteter.

estetikk i plan- og byggesaker er et forsøk på å snu trenden.

Byrommenes muligheter som trivelige oppholdssteder undergraves også av dårlig vedlikehold, bruk av billige og lite bestandige materialer og midlertidige eller halvferdige løsninger. Felling av trær, nedslitt vegetasjon eller tilfeldig utplasserte plantekasser påvirker opplevelsen av byrommet. Slike byrom blir lett utsatt for ytterligere tilgrising og hærverk, som igjen skaper utrivelige og utrygge oppholdssteder.

Kampen om kundenes oppmerksomhet i bybildet kan føre til overdreven og skjemmende bruk av skilt og reklameplakater. Resultatet blir ikke informasjon som tilsiktet, men snarere forvirring. Fasader kan ofte bli direkte ødelagt av uvettig skilting. Den senere tids oppmerksomhet rundt dette tema ser ut til å gi resultater. Flere byer har utarbeidet skiltvedtekter, og samarbeider med næringsdrivende om løsninger som er tilpasset fasader og bygninger.

At flere forretningsgårder vender innganger inn mot overdekkede gårdsrom og passasjer og blander vinduer slik at gatefasadene blir liggende døde, skaper også mer utrivelige og utrygge gater og plasser. Innpassing av kjøpesenter der forretningene vender mot et indre torg og snur ryggen til byen bidrar til denne trenden. Hvis publikums naturlige sosiale kontroll i bygatene blir borte og det blir mer og mindre fritt fram for uønsket atferd, kan det bli en trend som er vanskelig å snu.

FAKTA

Livet i byrommet påvirkes av utformingen

Ved jevnlig undersøkelse av bylivet i København over et tidsrom på 27 år fra 1968, er det samlet mye kunnskap om sammenhenger mellom byrommenes utforming og bruk. Jan Gehl og Lars Gemzøe oppsummerer dette i rapporten «Byens rum – byens liv».

I denne perioden har antallet fotgjengere i byen holdt seg relativt uendret. Personer som oppholder seg, står eller sitter, i byens gater eller på torg og plasser har derimot økt 3,5 ganger. Forfatterne mener at dette har klar sammenheng med at byens bilfrie arealer også er blitt 3,5 ganger større i samme periode.

I perioden 1986–1995 er antall sitteplasser økt med 1700, de fleste som kaféstoler på uteserveringer.

ERFARINGER

Det gode byrom tilbyr:

- 1 Beskyttelse mot trafikk og ulykker
- 2 Beskyttelse mot kriminalitet og vold
- 3 Beskyttelse mot dårlig klima
- 4 Beskyttelse mot ubehagelige sansepåvirkninger
- 5 Mulighet til å spasere
- 6 Mulighet til å bli stående
- 7 Mulighet til å sitte ned
- 8 Mulighet til å betrakte
- 9 Mulighet for å samtale
- 10 Mulighet til lek og utfoldelse
- 11 Mulighet til varierte aktiviteter
- 12 Mulighet for fred og inaktivitet
- 13 Å tilfredsstille fysiologiske behov
- 14 Småskala service som telefon, post ol.
- 15 Mulighet for å nyte godværet
- 16 Estetiske kvaliteter og positive sanseopplevelser.

–Arkitekt Jan Gehl

FOTO: JIM BENGTON

FOTO: YNGVE OLSEN SÆBBE

FOTO: RAGNILD HAUG

Kvaliteten på byrommene trues av biler, nybygging med store skalaendringer, prangende og hensynsløse reklame, hærverk og generelt mangelfullt vedlikehold.

FOTO: SVEIN MAGNE FREDRIKSEN

Byrommenes elementer og utforming

Byrom har vegger, gulv, tak, innganger, møbler, beplantning, utsmykning, belysning og tekniske innretninger. Gode byrom skapes ved å arbeide med alle disse elementene, enkeltvis og i samspill.

Veggene

Fasadene er byrommets vegger og betyr mye for rommets utforming og bruk. Aktive fasader med mange innganger til butikker, restauranter, bibliotek, kino, teater og lignende gir liv til byrommet. Bygningene forteller historie enten de er gamle eller nye, bygget opp parallelt innenfor en stilepoke, eller representerer ulike tider og stilarter. Tilfeldige brudd og lite harmoniske fasadebiter kan skjemme byrommet, eller stjele oppmerksomhet fra viktigere bygninger.

FOTO: TERJE FORSETH

Bygninger forteller historie i Kristiansand og i Bergen.

FOTO: RAGNHILD HAUG

FOTO: JIM BENGTON

FOTO: RAGNHILD HAUG

Mange innganger til butikker og kaféer gir liv til bygatene. Men utenfor et kontorkompleks eller innadvendt kjøpesente blir de liggende øde.

Gulvet

Asfalt, grus, heller, gatestein, støp, gress og trapper har alt sin plass i byrommet, avhengig av bruken, de lokale forholdene og den estetiske og historiske sammenhengen. Dårlig detaljering og slett vedlikehold gir mange gående, funksjonshemmede og andre problemer med å ta seg fram i byen.

God kvalitet i grunnarbeider og belegningsmaterialer som er tilpasset den aktuelle bruken, gågate, bilveg, sykkelveg, er en grunnleggende forutsetning for et vakkert og funksjonelt byrom som skal holde seg over lengre tid.

FOTO: TERJE FORSETH

FOTO: TRULS LANGE

Godt grunnarbeid, gode og slitesterke materialer og omtenk-somhet i vedlikeholdet er en forutsetning for at gater og plasser skal holde seg over tid. Torvet i Kristiansand (øverst) og bygata i Oslo.

Taket

Over byrommet hvelver himmelen seg. Skal det gjøres noe med dette taket bør det først og fremst være for å gi skygge for brennende sol eller ly for regn. Bruk av lufta over gatene til reklamesnorer, vimpler og krimskrams forsimples byrommet, og hindrer utsyn til omkringliggende åser eller landemerker. Også bruken av dette luftrommet bør omfattes av byens retningslinjer for utforming av byrommene.

Atkomsten

Byrommet nås både gjennom gater og smug og bygningenes porter og dører. Det er langt fra likegyldig hvordan man når inn til byens rom fra omliggende områder, fra parkeringsplasser, innfartsveger og stasjoner. Kommer du med jernbanen blir du ofte tatt vel imot. De gamle jernbanestasjonene ble utformet som ett av den tidas praktbygg og byplanene forholdt seg til det. Innfarten med bil er sjelden kjent for sin skjønnhet.

EKSEMPEL

Når du kommer med tog eller bil til byen ...

I Oslo ligger den gamle Østbanestasjonen ved foten av Karl Johans gate. Fra Bergen jernbanestasjon er det ikke langt til den myldrende og pittoreske handlegata Marken. Når du stiger ut av jernbanestasjonen i Stavanger er du ved Breiavatnet i Stavangers hjerte. Og i Sandnes er jernbanestasjonen flyttet fra sentrums utkant slik at man nå stiger rett ned i byens travleste handelsstrøk og knutepunkt for kollektivtrafikken. Også parkeringsplasser og parkeringshus kan utformes med omtanke. I Arendal ligger et av de nye parkeringshusene med biladkomst gjennom tunnel fra omkjøringsvegen rundt sentrum og slik at du som fotgjenger går fra parkeringshuset, ut på byens vakre torg.

Øverst Fra jernbanestasjonen i Stavanger kommer du rett ut mot Breiavatnet i byens hjerte.

Nederst Den «gamle» hovedadkomsten til Arendal med buss og bil.

FOTO: TRILLS LANGE

FOTO: GUSTAV NIELSEN

«Lufta er for alle». Byrommets tak bør ikke benyttes av tilfeldig reklame som kan stenge for et vakkert utsyn, som ofte også gjør det lettere for fremmede å orientere seg i byen.

FOTO: RAGNHILD HAUG

FOTO: RAGNHILD HAUG

Skalaen

Variasjoner i byrommenes skala kan komme inn som kriterium i sentrumsplanlegging. Hensynet til den menneskelige målestokk kan av og til bli overskygget av vyer om storslagne løsninger. Men for å oppleve det store og overveldende byrom, må en også ha en referanse til det tette, lukkede og intime. Sterkest opplevelse får en vel ved å komme fra en trang og mørk gang eller veit, ut på en stor og åpen plass.

FOTO: JIM BENGTON

FOTO: JIM BENGTON

Vi søker til de gamle, intime miljøene – og puster ut i det storslåtte.

Møbler og utstyr

Som andre rom, møbleres også byrommet med fast og løst, møbler, bruksgjenstander, utsmykninger og tekniske innretninger. I et vakkert byrom er alle disse elementene utformet og plassert i forhold til en helhet.

Mange av disse elementene, som for eksempel benker, telefonbokser, leskur, sykkelstativer og trafikk- og opplysningsskilt finnes i standard utførelser, og er ikke alltid like lette å tilpasse de enkelte byrom. De nye kravene til kildesortering stiller oss overfor nye utfordringer.

Tette byområder stiller særlige krav til utforming og tilpasning. For folk med bevegelses- eller synsproblemer er en disiplinert og ryddig bruk av «løse» elementer av største betydning. Et samarbeid mellom kommunens park- og planetat bør kunne føre til utarbeidelse av en rettleider for valg av slikt utstyr, som er tilpasset den enkelte by og ulike byrom.

Ulike firmaer tilbyr byromsutstyr «gratis», mot å få tillatelse til å kombinere dette med reklame. Det finnes eksempler på relativt vellykket samarbeid, der kommunen har stilt strenge krav og formgitt eller tilpasset leskur og utstyr i et samarbeid med reklamefirmaet. Men ofte er for mye overlatt til tilfeldighetene. Av mange anses reklame i dag som en naturlig del av byens liv og vesen. Det er da viktig å fastlegge et nøkternt nivå.

Parkometre, lyktestolper, lysarmaturer, ledningsstrek i luften, koblingsbokser for el og tele, trafikk- og vegskilting og opplysningsskilt bidrar også vesentlig til det visuelle inntrykket i sentrum, og må behandles deretter.

FOTO: TRULS LANGE

Bymøbler og annet utstyr bidrar til byrommenes kvalitet – både estetisk og funksjonelt.

Kunstnerisk utsmykning

Tidligere ble byrommene ofte rikt utsmykket med skulpturer, fontener og paviljonger som bidro til å berike opplevelsene ved å ferdes i byen. Mye av dette har de moderne funksjonelle kravene til byen luket bort. Men flere steder har man nå plukket fram det gamle som har vært stuet bort. Fontener er for eksempel satt opp igjen både i Oslo og Kristiansand. Men også nye kunstneriske manifestasjoner innføres. Disse skaper ofte store diskusjoner både før og etter at de er kommet på plass og kan være med på å holde interessen for byens vesen ved like.

FOTO: TERJE FORSETH

FOTO: SVEIN MAGNE FREDRIKSEN

Fontener gir liv til byrommet, før og nå.
Øverst Gammel fontene plukket fram fra lager og satt opp på Torget i Kristiansand
Nederst Ny fontene ved Nationaltheatret, Oslo.

Grønnstruktur

Vegetasjon og vann i byen beriker opplevelsene og bidrar blant annet til bedre og friskere luft. Sammen med bygningene forteller også parker og hageanlegg mye om byens historie. Alt fra pottes, urner, klatreplanter og forhager, til store parker og sammenhengende grøntdrag ut fra bykjernen være viktige opplevelseselementer i byrommene. Offentlige rom og grønnstruktur henger nøye sammen og oppleves og bør behandles under ett som byens felles uterom.

FOTO: TERJE FORSETH

Byparkens ro er i sterk kontrast til det pulserende livet utenfor.
Hønefoss.

Belysning

De urbane rom skal ikke bare benyttes på dagtid eller med strålende sommersol. Det bør derfor planlegges også for den mørke årstid, og for kvelder og netter. God belysning tjener flere formål. Den gir trygghetsfølelse, letter orienteringen og kan brukes til å endre byens karakter og liv. Det er i den forbindelse viktig å ha klart for seg hva en vil oppnå med belysningen i hvert enkelt tilfelle.

I sentrum bør kommunen og Statens vegvesen samarbeide om valg av stolper, armaturer, lysstyrke, høyde og plassering av gatebelysning, slik at byens lyssetting blir sett som en helhet. En må også huske på reklamebelysning og lys fra utstillingsvinduer.

Monumentalbygg, fasader, kirker, festningsanlegg, statuer eller tårn kan lyssettes. Likeledes parker, strandpromenader, gjestehavner eller stasjonsområder som har innvirkning på sentrum.

FOTO: SVEIN MAGNE FREDRIKSEN

Belysning kan framheve monumenter og viktige bygninger.

Klimaets muligheter

Byen lever best på soldager, helst de varme. Gjennom planlegging og utforming av byrommene kan gleden av å nyte disse dagene forsterkes og sesongen forlenges. Sentrums tiltrekning som fritidsarena økes ved lune kroker og oppholdsplasser i solveggen, benker og trapper folk kan sitte i, benker der en har utsikt til en park, et vakkert hus, sjøen eller byens mange aktiviteter.

Men folk skal bruke byen også i storm og regnvær. Det er viktig å begrense ulempene på slike dager mest mulig. Le kan oppnås ved bebyggelsens plassering og gatenes løp, ved beplantninger og plassering av skjermende elementer. Leskur ved holdeplasser og inntrukne partier ved innganger eller utstillingsvinduer kan være gode å ty til. Ly for regnet finner du også på slike steder og dessuten under arkader og baldakiner langs husveggene.

Mange norske byer har stabilt vinterklima med snø og kulde i lange perioder. Dette kan også utnyttes som fortrinn for byen. Deler av gatene, gågater og sykkelstier, kan legges til rette for spark og kjelke. Snø kan legges opp slik at det blir plass til lek. Plasser og fontener kan islegges til skøytebane.

FOTO: RAGNHILD HAUG

Bygningenes solside bør utnyttes til oppholdsplasser. Arkader gir ly for regn og vind og behagelig skygge på varme dager. Slike kan med fordel brukes mer i norsk klima.

FOTO: JIM BENGTON

ET GODT RÅD

Bygg ikke byen inn!

Moderne kjøpesentere kan på mange måter sies å være et forsøk på en kunstig etterligning av en tradisjonell liten by på varmere breddegrader. Torget med kaféer og torgboder er erstattet med senterets sentralrom. Det legges opp til gjøgling og underholdning i «gatene», og en forsøker å oppnå en «bransjemix» som likner mest mulig på et selv-forsynt sentrum. Det ansettes vektore, og post, apotek og bankfilial anses som viktige servicefunksjoner i senteret. På denne måten «slipper» kunden å benytte den opprinnelige byen på «utsida». Snackbarene, kaféene og forretningene er der, – i forretningstida. Ellers er det hele lukket og låst.

Jo flere innelukkede handleområder vi får i byen, jo mer trekkes livet ut fra bygatene, både sommer og vinter. Overbygde gårdsrom og store handelsområder inne i kvartalene kan være flotte og tiltrekkelige forretningsområder, og kan representere et alternativ til mer perifere kjøpesentere. Men av hensyn til byens liv og bysentrumets attraktivitet totalt, bør omfanget av slike løsninger begrenses slik at aktiviteter som retter seg direkte mot gata og byens torg fortsatt kan leve videre.

FOTO: EINAR LUND

FOTO: RAGNHILD HAUG

VIKTIG Å HUSKE

Drift og vedlikehold

Ved utforming av uterommene må en hele tiden huske at møblering og utstyr skal tåle bruk uten at for mye vedlikehold blir påkrevet. En må se anleggene i forhold til det driftsapparat og vedlikeholdsbudsjett kommunen disponerer. Et velholdt anlegg vil være mindre utsatt for hærverk enn et anlegg med påbegynt forfall og manglende vedlikehold.

HENVISNING

Nyttig litteratur

Arkitekt Jan Gehl fra Danmark har gjennom en livslang yrkeskarriere beskjeftiget seg med det han kaller livet mellom husene og byens rom. Hans og hans kollegaers erfaringer er nedfelt i flere publikasjoner som gir verdifull kunnskap til dem som har ansvar for å planlegge og ta vare på byens rom. Boka «*Livet mellom husene*» ble utgitt første gang i 1971 og er revidert flere ganger. I tillegg er det mange gode eksempler i hans bok «*Bedre byrum – idekatalog og eksempelsamling*».

Norsk Form har utarbeidet heftet «*Gode byrom*» med noen av de beste eksempler på byromsløsninger i Norge til inspirasjon for videre planlegging.

Publikasjonen «*Gode steder*» fra Miljøverndepartementet beskriver flere norske sentrumsprosjekter i byer og tettsteder.

Øverst I Hamar sentrum er halve gågata utstyrt med varmekabler, på resten er det spark- og kjelkeføre.

Under Studenterlunden i Oslo en vinterdag.

Kartlegging av nåværende og historiske byrom og forbindelsene mellom dem

Som et innledende arbeid (grunnlagsmateriale) trengs det en samlet oversikt over sentrale gater, alléer, plasser og torg framstilt på kart. Vann og grønnstruktur bør også med i denne sammenheng.

Ved å gå tilbake i historien kan en få et godt grunnlag for å skape eller gjenskape vakre og funksjonelle byrom. Studier av gamle bykart gir ofte et godt bilde av hvilke «historiske» plasser og torg som fortsatt er i bruk, hvordan og når disse har oppstått og hvilke endringer i bruk, form og innhold som har funnet sted. I denne innledende dokumentasjonsfasen bør også sentrale og viktige bygninger og fasaderekker registreres. Gamle fotografier eller kobberstikk gir også god kunnskap og innsikt, særlig når de sammenholdes med fotografier av dagens situasjon.

Det vil ofte ha stor pedagogisk verdi å framstille utviklingen av bebyggelsesstruktur på 4–5 kart fra forskjellige tidsepoker med dagens byområde som rasterbakgrunn for gjenkjenning. Ofte kan en da ta utgangspunkt i visse markante årstall, da det skjedde en omfattende byregulering, eller gjenoppbygging etter store bybranner. Dette kan betraktes som en slags historisk røntgenfotografering av byens skjelett.

Også nyere tids byrom og uterom, som kan ha oppstått ved trafikkreguleringer på 1970- og 80-tallet (arealer som «ble til overs»), bør registreres. Dette er ofte områder som kan trenge fornyelse og omarbeiding.

Vurdering av vern, reetablering og bygging

Med den historiske kunnskap og oversikt som basis, vil en ha et godt grunnlag for å analysere dagens virkelighet i forhold til byens opprinnelige struktur. Analysen bør kunne munne ut i en femdelt klassifisering av byrommene:

1. Eksisterende intakte plasser og torg, hvor små eller

ingen tiltak er påkrevet.

2. Rester etter tidligere tiders plassdannelser som bør settes i stand, forsterkes eller tilbakeføres.

3. Tidligere tiders plasser eller torg som har forsvunnet eller helt mistet sin funksjon som bør reetableres eller gjenskapes. Behov for sanering av nyere anlegg eller bygninger må beskrives.

4. Eventuell nyetablering av torg, plasser, alléer og gateløp (forbindelseslinjer). Forslag til utfylling av mangler i eksisterende bystruktur.

5. Plassdannelser som har mistet sin funksjon, og som heller ikke kan innpasses i nåværende struktur. Forslag til omdisponering – nytt arealbruksformål.

I denne vurderingsrunden er fotoregistreringer av dagens situasjon et meget godt hjelpemiddel.

Belegningsstandard

I tillegg kan det gjøres en enkel vurdering av dagens gate- og plassbelegg, som grunnlag for forslag til sonedeling når det gjelder belegningsstandard. Det kan til denne sonedelingen utarbeides en mer eller mindre detaljert norm for belegningsstandard, som skal benyttes i forbindelse med omlegginger, renovering av lednings- eller kloakknett, eller ved istandsetting etter reparasjonsarbeider. På denne måten vet både gårdeiere, eiendomsutviklere, offentlige etater og kommunens tekniske driftsavdeling hva de har å forholde seg til ved endringer og reparasjoner.

Kartlegging av byrommenes bruk og aktivitet

I tillegg til den historiske og arkitektoniske analysen av byrommene trengs det en oversikt over den faktiske bruken av byrommene og en analyse av hvordan denne bruken påvirkes av form, møblering og utstyr. Også en undersøkelse av folks holdninger og ønsker for byrom og sentrum vil være nyttig for planlegging av byrommenes utforming og prioritering mellom ulike løsninger.

Prioritering og anbefaling

Gjennom arbeidet med å registrere historisk utvikling og analysere hierarkisk bystruktur og dagens bruk av byrommene, bør det utkrystalliseres en visjon for utvikling av ferdselsårene og byrommene som ryggraden eller skjelettet som livet i sentrum bygges opp rundt. I dene visjonen må det tas stilling til hvilke aktiviteter og funksjoner som skal løses i de enkelte gater og plasser.

Slik kan det ut fra dette arbeidet gis en anbefaling om hvordan sentrumsplanen i hovedtrekk skal bygges opp. Analysene av byrom og plasser kan derfor med hell settes i gang tidlig i sentrumsplanarbeidet og løpe under hele planprosessen, slik at det er åpent for mange tilbakespill.

Etter disse analysene kan en ta for seg plass for plass og gate for gate og presentere forslag til endringer eller forbedringer. Dette bør være en kombinasjon av plantegninger (utsnitt med eksisterende og planlagt løsning) og tekstbeskrivelse. For de mest sentrale byrom, og der endringsforslagene er mest radikale eller omfattende, bør det vurderes å utarbeide perspektivtegninger som viser planlagt utforming. Dette kan ofte skape stor blest og interesse rundt sentrumsplanprosessen, og er godt egnet for kommunikasjon med befolkning, politikere og presse.

Til en rapport om disse forslagene bør det også høre en prioritering av de foreslåtte tiltakene, aller helst kombinert med kostnadsanslag. Det kan også arbeides med forslag til finansiering og ansvarsforhold. Ofte kan «spleiselag» mellom det offentlige og private føre frem, bare partene ser nytten og verdien i tiltakene.

FAKTA

Undersøkelser av byrommenes egenskaper og sentrumsbrukernes atferd og preferanser

I prosjektet «Byens liv – gaten som sosial arena» har Statens vegvesen i samarbeid med kommunene og andre lokale interessenter foretatt en tredelt registrering av samspill mellom fysisk utforming og gatens liv i sentrum av Oslo, Bergen, Trondheim og Hamar. I prosjektet er registreringsmetodene fra Jan Gehls arbeider utviklet for praktisk bruk i norske byer og tettsteder. Som et grunnlag for videre planlegging av byrommenes utforming og bruk har en registrert tre typer forhold:

- 1 Kvantitative og kvalitative trekk ved byens rom, blant annet rammebetingelser i form av arealbruk, befolkning, lokalklima, trafikkbelastninger, trafikkulykker og kriminalitet, sentrums tilbud og tilgjengelighet, samt bebyggelsens og byrommenes karakter, utstyr og beplantninger.
- 2 Faktisk bruk av byrommene og gatene, blant annet ulike typer trafikk med bil, kollektivtrafikk, sykkel og til fots, samt ulike typer opphold og aktiviteter ellers i byrommene, hvor aktivitetene foregår og hvordan bylivet varierer over døgnet, uka og året.
- 3 Gjennom intervjuer av folk i sentrum kartlegges hvilke grupper som bruker sentrum, hvorfor de gjør det, hvordan de kommer seg til og fra sentrum, hvor de parkerer når de kommer i bil, hvilke kvaliteter ved sentrum de setter pris på, og hvilke forhold de ønsker forbedret.

I alle fire byene har undersøkelsene gitt bedre innsikt i hvordan byrommene og sentrum brukes av ulike grupper i befolkningen, og dermed økt forståelse for hvordan en kan forbedre bysenteret og stimulere livet i byens felles uterom.

De viser følgende sammenhenger mellom fysiske kvaliteter og folks ferdsel, opphold og trivsel i bygater:

- Gatens utforming kan gi plassproblemer som begrenser folks mulighet til opphold
- Klimaet innvirker på sykkelbruk og opphold, men har liten betydning for gangtrafikken
- Handelstilbudet har stor betydning for ferdselen
- Gatenes beliggenhet har stor betydning for ferdselen
- Bussholdeplasser er blant de viktigste årsakene til opphold i gatene
- Stor biltrafikk begrenser folks ferdsel og opphold i gatene.

EKSEMPEL

Undersøkelse av folks bruk av og ønsker for Fredrikstad sentrum

Fredrikstad kommune fikk gjennomført en brukerundersøkelse ved oppstarten til sentrumsplanarbeidet. Sentrumsforeningen Fredrikstad Sentrum BA bidro økonomisk og med å utforme spørsmålene. Hensikten var å kartlegge hvordan byen ble brukt i dag, hensikten med sentrumsbesøkene, handlemønsteret i byen og i sentrum, transportbruken til og fra sentrum, hva som var godt og dårlig i sentrum og hvilke tiltak som burde gjennomføres for å gjøre sentrum mer attraktivt. Et representativt utvalg på ca. 970 personer ble telefonintervjuet ved hjelp av et lokalt markedsbyrå. Undersøkelsen ble godt dekket av lokalpressen og bidro til den store interessen for planarbeidet.

Utarbeid rettleder for byromsutforming

En sentrumsplan bør inneholde retningslinjer for utforming av nødvendig teknisk utstyr og innretninger. Et godt utgangspunkt kan være å begrense antall og størrelser til et minimum. Enkelthet og rene linjer i utforming og møblering av byrommene øker også tilgjengeligheten for orienterings- og bevegelseshemmede. Flere byer har utarbeidet rettledere for ulike aspekter ved byrommet og byrommets møblering og utstyr.

EKSEMPEL

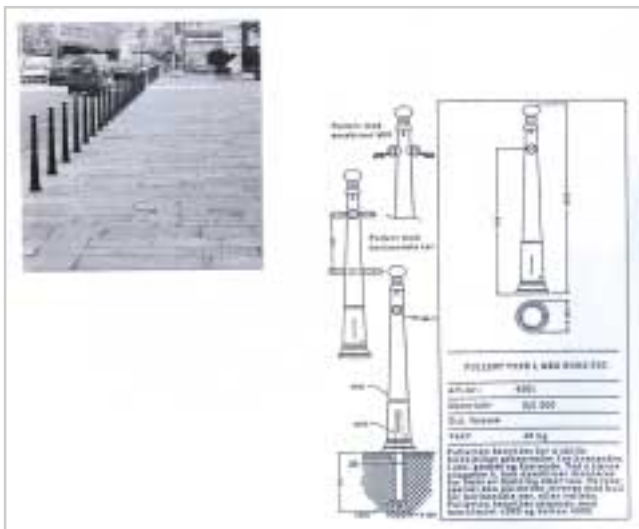
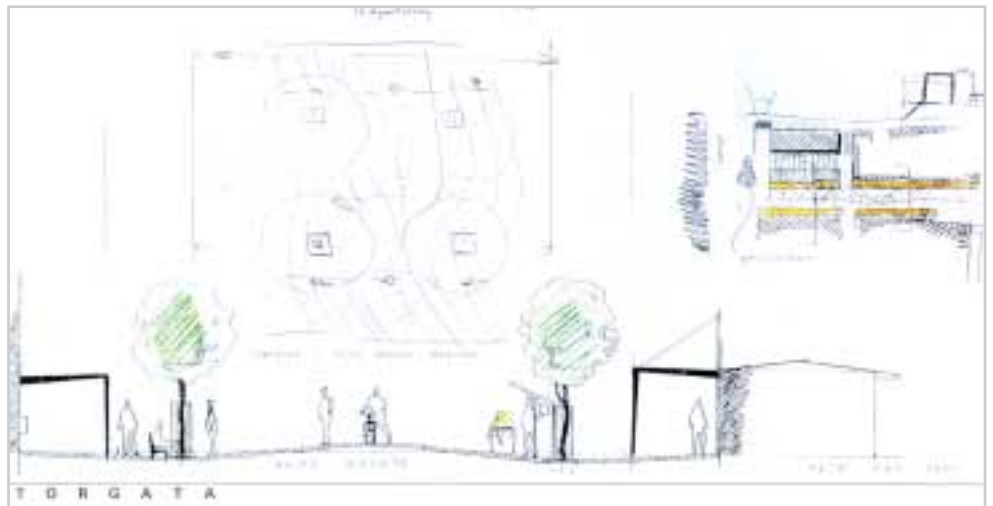
Designrettleder for Bodø sentrum

Rettlederen inneholder prinsipper for formgivning og utforming av de offentlige rommene.

Det er ingen anbefaling av konkrete produkter, men det gis råd ved valg av eksisterende og utforming av nye. Rettlederen anbefaler også at det gjennomføres ulike typer detaljplaner og retningslinjer for noen områder.

Rettlederen gjennomgår hver av de sentrale gatene og plassene i byen og gir forslag til utforming av detaljer som gatebelegg, kantstein, møblering, belysning og vegetasjon. Det gis råd om enkle og mer omfattende forbedringer. I detalj gis forslag til prinsipper for valg av gatemøbler og gatebelegg.

Selv om ingen konkrete produkter foreslås, gis det eksempler på utforming som tilfredsstillende de foreslåtte prinsipper.

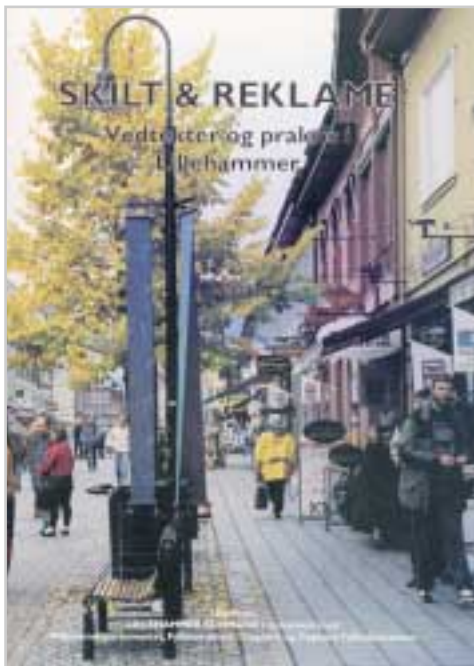
EKSEMPEL

Møbleringsprogram for sentrum i Fredrikstad

Dette programmet omhandler selve bykjernen og fire sentrumsnære boligområder. De fire områdene er ulike, både med hensyn til funksjon, bygninger og gatenett. Det legges derfor ulike prinsipper til grunn for møblering og belysning i områdene.

Programmet gjennomgår først generelle prinsipper for møblering av gaterom, som skal ha gyldighet i alle områdene, inkludert fargebruk. Deretter presenteres et utvalg av eksisterende og anbefalte gatemøbler på produktark.

Valg av design og møbleringselementer er basert på at både elementer og helhet skal kunne videreutvikles over tid. For at programmet skal fungere etter sin hensikt, må det etableres rutiner for hvordan prosjektmaterialet skal rulleres og fornyes/oppjusteres.

EKSEMPEL

Skilt og reklame: Lillehammer en foregangsby

Utforming av en politikk for bruk av skilt og reklame er et ledd i arbeidet med å forbedre det fysiske miljøet i Lillehammer. De første retningslinjene ble vedtatt i 1982 da arbeidet med opprydding i reklamejungelen i Storgata startet. Det legges stor vekt på samarbeid og frivillige løsninger, men hvis det ikke går, gir kommunen pålegg.

I 1988 ble de første vedtektene til Plan- og bygningsloven stadfestet, revidert i 1993. Vedtekter har vist seg som et nødvendig grunnlag i behandling av søknader, ved pålegg om fjerning, ved klagesaker hos fylkesmannen og hvis kommunen vil fjerne reklame på eiers bekostning.

Flere kategorier reklame

- Reklame for «vanlige», uavhengige forretningsdrivende. De er enklest å tilpasse omgivelsene.
- Løsfotreklame. Det er forbud mot løsfotreklame, unntatt én pr. virksomhet i gågate. Gågata AS håndhever dette sammen med plassering av varer utendørs mv.
- Plakatreklame, boards. Tre selskaper hadde slik reklame. I sentrum og på bygninger er stort sett alt fjernet. Det er åpnet for boards på f.eks. parkeringsplasser og i busskur.
- Reklame for forretninger som er tilknyttet kjeder, som driver over hele landet eller hele verden. Gjenkjennelseeffekten er viktig; det skal være likt overalt. Men mange tilpasser seg likevel. De beholder farger og/eller logoer, men endrer utforming og størrelse.
- Når det gjelder bensinstasjoner har kommunen ikke oppnådd enighet med selskapene om å fjerne mastereklame, selv om dette var en del av vedtektene. Kommunen tapte klagesak hos fylkesmannen.

Lillehammers regelverk

Reklame er søknadspiktig i hele kommunen. Den skal ha moderat størrelse, utforming og farger. Den skal harmonisere med bygningen og miljøet forøvrig. Lyskasser er tillatt kun i industriområder. Det er begrensinger på uthengsskilt. Reklame skal monteres på vegg, ikke på tak, møne eller gesims. Det er heller ikke tillatt med reklame på stolper(master), løsfotreklame og reklame på markiser. Det anbefales å bruke frittstående bokstaver, eventuelt i tillegg til logo direkte på veggen, indirekte belyst. Hovedtrekkene er vedtektsfestet, andre ting er retningslinjer basert på praksis og erfaringer.

Råd til andre kommuner

- Vedtekter på formelt grunnlag er nødvendig.
- Det trengs entusiasme, tro på resultater og utholdenhet.
- Samarbeid og likebehandling over tid er nødvendig.
- Det er forpliktende å starte en opprydding og det krever noe ressurser.
- Holdningsendring kommer etterhvert, og arbeidet går da lettere.

EKSEMPEL

Lysplan for Vågsbunnen i Bergen sentrum

«Lysplan for Vågsbunnen» er en del av estetisk plan for Bergen der søkelyset settes på det offentlige ansvar for god materialbruk og godt formspråk i opparbeidelse og møblering av gater, plasser og byrom.

Mens byen er blitt invadert av biltrafikk og forretningene konkurrerer om oppmerksomheten med lys i utstillinger og reklamer, er lys i liten grad sett på som estetisk element i opplevelsen av byen. Gater og plasser er ofte opplyst med en lysstyrke som er tilpasset bilbruk og trafiksikkerhet i gater med asfalt. Ved andre gatebelegninger, for eksempel gatestein, kan lysstyrken senkes betraktelig. Bevisst lyssetting er med på å skape stemning og trygghet. Belysning av bygninger og byrom kan understreke kvalitetene i et byområde og gi mange vakre og særpregede byrom på kveldstid.

I «Lysplan for Vågsbunnen» er det for første gang laget et forslag til helhetlige lysplaner for et område i byen. Ethvert byrom har sin identitet og skal belyses individuelt. I Vågsbunnen er det også flere viktige bygninger og enkeltelementer som kan framheves ved hjelp av lys. Lysplanen foreslår først og fremst mer generelle retningslinjer for lyssetting av ulike typer byrom. Ulike belysningsprinsipper ble prøvet ut ved et lysforsøk og ga grunnlaget for konklusjoner i lysplanen som ble vedtatt i 1996.

